ŞEYHÜLİSLÂM SUN'ULLAH EFENDİ VE MANZUM FETVÂSI

Sheikhulislam Sunullah Efendi and His Poetry Fatwa

Muhittin ELİAÇIK¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde fetvâlar genellikle sade bir Türkçe ile mensur olarak kaleme alınmış, ancak içlerinde bazen Arapça, Farsça, münşiyâne veya manzum biçimde yazılan fetva metinleri de yer almıştır. Manzum fetvâlar Osmanlı'da hayatın her alanında görülmekte olan manzum anlatım biçiminin 16. yüzyıldan itibaren boy gösteren ilgi çekici bir türü olmuş ve bu durum Türk edebiyatında renkli bir edebî ortamın oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Bu fetvâlar genellikle şairliği bulunan şeyhülislâm veya müftülere suâlin manzum biçimde yöneltilmesinden dolayı verilmiştir. Suâli yönelten kişinin de şair olması sebebiyle bu fetvâların edebî bir sohbet ve belli bir kompozisyon çerçevesinde verildiği gözden kaçmamaktadır. Osmanlı'da divan şairleri arasında önemli ve saygın bir konumda bulunan şeyhülislâmlarla diğer ilmiye mensuplarının 16.yüzyılın ortalarından itibaren birçok manzum fetvâ verdikleri ve bunların renkli bir fetvâ edebiyatı ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir. Bugüne kadar tanıtılan manzum fetvâların büyük bir bölümü şairliği ile öne çıkmış belli ve ünlü şeyhülislâmlara ve bunların oğul veya torunlarına aittir. Ancak, şiir ve inşâ nevinden herhangi bir eser ortaya koymamakla beraber kendisine nazmen bir mesele sorulduğunda buna tek beyit veya mısra ile de olsa nazmen cevap vermiş şeyhülislâmlar da bulunmakta olup bunların birisi de Sun'ullah Efendi'dir. Bu çalışmada, daha önce fetvâları arasında manzum bir örneğin bulunduğu dair bir bilgiye rastlanmayan Sun'ullah Efendi'nin tespit edilebilen yegâne manzum fetvâsı tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manzum fetvâ, şeyhülislam, Sun'ullah Efendi.

Abstract

In the Ottoman Empire, fatwas were generally given in a plain language and prose, but among them were also found in Arabic, Persian, münşiyane, or poetry. Poetry fatwas have been an exciting type of verse expression seen in every field in the Ottoman Empire since the 16th century and paved the way for forming a colorful environment in Turkish literature. These fatwas were generally given to the sheikhulislams and to the muftis who was a poet because they were asked about the question. It is not overlooked that these fatwas are given in a literary conversation and in a certain composition, since the person who directs the verse is also a poet. It can be said that sheikhulislams and other

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@kku.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-5137-3275>

scholars, who had an important position among Ottoman divan poets, gave many verse fatwa since the 16th century, which led to the emergence of colorful fatwa literature. Most of the poetry fatwas that we have introduced until today belonged to particular and famous sheikhulislams and their sons or grandchildren who came to the fore with their poetry. However, there are also Shaykh al-Islams who do not put forward any work of poetry and prose, but when asked about a poetical issue, they answer it with a single couplet or verse, and one of them is Sunullah Efendi. In this study, the only detectable poetry fatwa of Sunullah Efendi, which was not known to have a poetry example among his fatwas before is introduced.

Keywords: Poetry fatwas, sheikhulislam, Sunullah Efendi.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık, fetvâ verme makamı olup vilayet ve kazalarda da müftü ve kadılar bu makamın memurları olarak görev yapmışlardır. Osmanlı'da şeyhülislamlık, derece olarak önceleri kazaskerliğin altında iken, kazaskerlikten şeyhülislamlığa geçen Kemalpaşazâde ve Ebussuûd Efendi sayesinde sadrazamlıkla denk hâle gelmiş ve bütün ilmi rütbelerin de belirleyicisi olmuştur. Osmanlı'da 15. yüzyıl başlarında kurulan ve önceleri dokunulmazlığı bulunan bu kurum, Kanunî devrinden itibaren azil, katl, istifa gibi olayları yaşamışsa da şeyhülislâm fetvâsıyla hal' edilen III. Selim, Abdülaziz ve II. Abdülhamid gibi padişahlar bulunmuştur.

En önemli kamu görevlerinden birisini icra eden şeyhülislâm ve müftüler halkın güçlüklerini genellikle basit ve kolay bir dille çözmüşler, sanatkârane dilden ise genellikle uzak durmuşlardır. Bu durumdan dolayı şeyhülislâm ve müftülere *müftî'l-enâm*, *hallâl-ı müşkilât*, *ukde-güşâ-yı müşkil-i nâs* gibi unvanlar verilmiştir. Böyle olmakla beraber toplumun her kesimine hizmet ettiklerinden kendilerine bazen sanatkârane bir dille sorular da sorulabilmiş ve bu durumda da cevaplarını manzum veya münşiyâne vermişlerdir. Osmanlı'da manzum fetvâlar bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Fetvâ/manzum fetvâ

Fetvâ sözcüğü, Arapça "*yiğit, genç, kavi*" manasındaki *fetâ* kökünden gelmekte olup bir müşkülün çözümü için verilen güçlü cevabı ifade etmekte ve verilen cevapla da bir güçlü biçimde çözülmüş olmaktadır (Asım, 1305, s.895). Fetvâ vermek Osmanlı'da şeyhülislam ve müftülerin en önemli görevi olup fetvâlarda erkekler için *Zeyd, Amr, Bekir, Hâlid*, kadınlar için de *Hind, Zeyneb, Hadice* gibi hayali adlar kullanılmıştır. Müftülerin öncelikle Hanefî mezhebinin *zâhirü'r-rivâye* kitaplarından görüşler aldıkları Osmanlı döneminde, mukallit müftülere yardımcı olmak için şeyhülislam ve müftülerin fetvâları kendileri veya başkalarının kitap hâline getirilmiştir (Atar, 1995:486-496). Osmanlı'da herhangi bir konuda fetvâ almak için fetvâ emini dairesine başvurulur, mesele ve cevaplar ferman biçiminde dikdörtgen kalın kâğıtlara talik kırması hatla yazılır, özel kişilerce istenen fetvâlarda genişlik, 9-10.5 cm; uzunluk, 19-22.5 cm, daha geniş (12-16 cm), kısa (15-17 cm) veya uzun (25-31 cm) olabilirdi (Heyd, 1995, s.291; Imber, 1997, s.56). Osmanlı fetvâları genellikle sade bir dil ve kısa cevapla verilmiş, ancak içlerinde sanatkârane verilenleri de bulunmuştur. Osmanlı'da hayatın her alanında uygulanan manzum anlatım biçimi, büyük bir kısmı şair ve münşi tabiatlı kişiler olan Osmanlı şeyhülislamlarınca da geleneğe dönüşecek kadar sık uygulanmıştır. Bu geleneğin başlamasında 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kemalpaşazâde, Sa'dî Çelebi, Ebussuûd Efendi gibi etkili şeyhülislamların verdikleri manzum fetvâların büyük rolü olmuş, yüzyılın sonlarında ise Bostanzâde Muhammed ve Hoca Sadeddin Efendilerin fetvâları bu geleneği zirveye taşımış, hatta Hoca Sadeddin Efendi'nin oğul ve torunları arasında silsile hâlinde bir aile geleneği

bile oluşmuştur (Eliacık, 2019, s.94-114). Osmanlı şeyhülislâm ve müftülerinin verdikleri manzum fetvâlar şiir ve fetvâ mecmualarına rastgele kaydedilmiş olup bunlar son yıllarda bilim dünyasına peyderpey tanıtılmıştır (Eliacık, 2011: s. 105-146)². Osmanlı fetvâları içinde manzum fetvâların oranı çok düşük olup 2010 yılından beri yaptığımız çalışmalarla çeşitli nazım şekillerinde beyit sayısı toplam 300 beyti bulan 50'ye yakın manzum fetvâ tespit edilmiştir. Araştırmalarımız devam ettikçe bu sayının daha da artacağı tahmin edilmektedir. Manzum fetvâlar herhangi bir kitap veya mecmuada mürettep ve muntazam biçimde toplanmış olmadığından tespitleri zor, hatta bazen imkânsız olabilmektedir. Belli bir tertip ve kompozisyona sahip olan Osmanlı manzum fetvâlarının çoğunlukla aruzun *feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazıldığı, kıt'a biçiminde kaleme alındığı, giriş bölümlerinin övgülere ayrıldığı, belli ölçüde edebî sanatlarla yer verildiği ve bazılarında münşiyâne bir tarzın izlendiği görülmektedir (Eliacık, 2012, s.41-56). Osmanlı döneminde manzum fetvâ verdiği bilinen 20 civarında şeyhülislâm, 10 civarında da müftü bulunmakta olup, şeyhülislâmlardan birisi de Sun'ullah Efendi'dir.

Sun'ullah Efendi

1553 yılında İstanbul'da doğmuş olup Kanunî devri Anadolu kazaskerlerinden İskilipli Ca'fer Efendi'nin oğludur. Babasından ve Zenbillizâde Fudayl Çelebi'den ders alıp müteakiben babasının amcazâdesi Ebussuûd Efendi'den icazet alarak müderrisliğe başlamış ve sırayla 1571'de Beşiktaş Hayreddin Paşa, 1576'da Mahmud Paşa, 1580'de Hangâh, 1582'de Sahn-ı Semân, 1585'te Şehzâde ve 1588'de Üsküdar Vâlî-i Atik medreseleri müderrisliklerinde bulunmuştur. Daha sonra kadılık mesleğine geçip 1590'da Bursa, 1591'de Edirne, 1592'de İstanbul kadısı olmuş, aynı yıl Anadolu kazaskeri, 1593'te Rumeli kazaskeri ve 1599'da da vefat eden Hoca Sa'deddin Efendi'nin yerine şeyhülislâm olmuştur. Bu görevden 1601'de azledilip 1603'te ikinci kez şeyhülislâm olmuşsa da sadece otuz dört gün görev yapmış, 1604'te üçüncü kez şeyhülislâm olup 1606'da azledilmiş ve dört ay sonra dördüncü kez şeyhülislâm olmuş, ama 1608'de yine azledilmiştir. 1612'de vefat etmiş ve Fatih'te Hüsâm Bey Mescidi avlusuna defnedilmiştir. Kâfzâde Fâizî:

*Cihândan gitdi Sun'ullâh Efendi
Makâmı ola nûzhetgâh-ı cennet
Didüm ey Fâizî târîh-i fevtin
Îlâhî eyle Sun'ullâha rahmet*

beyitlerini ölümü için tarih düşürmüştür. Tefsîr-i Keşşâf'ın baş kısımlarına haşiye ve birçok meşhur kitaba talikat yazdığı, inşâ türü pek çok yazı kaleme aldığı, ancak iftâ işlerinden sonra vakitlerini genellikle ibadetle geçirdiğinden bu müsveddeleri temize çekme imkânı bulamadığı bildirilmiştir. Medreseden arkadaşı olan şair Bâkî'nin cenaze namazını Fatih Camiinde kıldırması ve cenazede onun:

*Kadrûni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşuna yâran saf saf*

beytini okumuştur. Osmanlı'da dört kez şeyhülislamlık makamına gelmiş birkaç isimden birisi olup, Sultan III. Mehmed ve I. Ahmed devirlerinde toplam 6 yıl 10 ay şeyhülislamlık yapmıştır. Dürüst, samimî, azli pahasına doğruları söylemekten çekinmeyen bir kişi olarak tanıtılmıştır (Atâî, 1268, s. 552-557; A. Rifat, s. 39-42; İpşirli, 2009, s. 530-532). Fetvâlarının yanı sıra "Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil Defteri, Müderris

² Eliacık, 2021, 105-146; Eliacık, 2012, 41-56; Eliacık, 2019, 94-114; Eliacık, 2020, 74-83.

Sunullah Efendi Risâlesi, Nakl min-Hâşiyeti'l-Keşşâf, Ta'lîka alâ-Tefsîri'l-Keşşâf, Âdâbü't-taallüm" adlı eserleri vardır (Bağdat Arslan, 2019, s.34-36)

Sun'ullah Efendi'nin Fetvâları

Sun'ullah Efendi'nin temize çekilmeyen haşiye ve talikat türü yazılarına karşın fetvâlarının özenle muhafaza edildiği ve çok sayıda nüshasının olduğu görülmektedir. Fetvâlarının bilinen nüshaları³ sayfa ve bölüm adedince farklı olmakla birlikte nüshalarda ortalama 1100 fetvâ yer almaktadır. Fetvâlarının çoğu "olur, olmaz, değildir" gibi çok kısa cevaplı ise de yer yer uzun cevaplı fetvâlarına da rastlanmaktadır. Yegâne manzum fetvâsı tek mısralık cevapla verildiği için dikkat çekici bulunmuştur. Bu durum onun şiirden hoşlanmadığı veya edebî yönünü sergilemekte isteksiz davrandığı şeklinde yorumlanabilirse de şiirden hoşlanmadığı ihtimali bize göre zayıf kalmaktadır. Çünkü tek mısra ile verdiği cevap şiirden anlayan birinin verebileceği kalitede görünmektedir. Fetvâlarında kesik ve devrik cümleli kısa cevapların çok olması da öne çıkarılabilecek bir özellik ise de Osmanlı fetvâlarının genel durumunun böyle olduğu bilinmektedir. Sun'ullah Efendi'nin fetvâları, kısa cevaplılık açısından tasnif edildiğinde şöyle bir sıralama ortaya çıkmaktadır:

"Mekrûhdur, kazâsı evlâdur; Câizdür, muhtârdur; Olmaz, istihkâkı var ise; Hâkim öyle re'ý itdi ise olur; Olur, abâyı üç barmak kadar hark gerekdür" gibi kısa cevaplı fetvâlar ilk sırada; *"Olur, olmaz, kifâyet ider"* gibi çok kısa cevaplı fetvâlar ikinci sırada; *"İkisinin dahi kavli sahihdür, nizâ'ları sahih değildür, altı zevâyidine anda ref'-i yed olunur. Def'a-i ulâda tekbîrâtü'l-iftitâha ve def'a-i sâniyede tekbîr rûkûa muttasıl olmağın sekiz tekbîr dinür. Def'a-i ulâda tekbîr rûkûa ilhâk olunup dokuz dinür."* gibi uzun cevaplı fetvâları ise son sıradadır. Aşağıda görüldüğü gibi çok uzun cevaplı fetvâları da vardır:

*Ne'üzü b'illâhi te'âla Müslim olmazlar fesâda sâ'î olurlar, didükleri emr-i Hakka ve kavli-i Rasûle muhâlifdür, emânât ehline verilmek farzdur, vormeyen Allah ve Rasûl ve cemâat-i müslimîne hâin olur, bu bâbda birkaç harâmîye merhamet idüp 'âmme-i müslimîne zarar olduğuna bakmamak kemâl-i cehl ve hamâkat ve fesâd ve dalâletdür, ana nazar ihtilâl-i azîme mü'eddîdür.*⁴

*Kâdir olmazlar, envâ'-i ikâba müstehak olurlar, ol makûlelere timâr ve ze'âmet ve vezâ'if-i cihâd virilmek nâ-meşrû'dur, emânât ehline sevk olunmak vâcibdür, bu bâbda ihmâl vebâl-i 'azîmdür, Allah sübhânehu ve te'âlâ hazretine ve Rasûl aleyhi's-selâm ve cemâ'at-i müslimîne hiyânetdür, hürmetin istihfâf idenler müslim olmazlar nice müsliminin esîr olmasına ve nice memâlik-i İslâmiyyenün elden gitmesine sebep bu dalâldür.*⁵

Olur, vâcibdür, te'hîri mazanne-i vebâldür, Hazreti Rasûl salla'llâhu te'âlâ ve sellem böyle mâlî beytû'l-mâla vaz'dan sonra minber-i şerîflerinde cümle ashâb mahzarında emru'llah bu idüğün beyân idüp sonra Cenâb-ı Hakka teveccüh idüp "Ya Rab! Emrini kullarına bildürdüm mi deyü ihtimâm buyurmuşlardır, sonra Hazret-i Ömer ra dahi birinden zabt itmek isteyüp bu mâlî kanda buldun didükde hedâyâdan cem' oldu didükde ey Allah düşmanı kendi hâlünde dursan sana bu kadar hedâyâ mı gelürdi deyü 'itâb idüp zabt itdiler, sâ'ir sahâbe ve tâbi'în ve eimme-i müctehidîn cümlesi bu kavli kabûl ve irtizâ itdiler, guzât-ı müsliminde böyle müzâyaka olup âhar yerde mâl-ı rüşvet mahzûn olmak helâl değildür. Halîfetu'llah hazretlerine lâzımdur ki tahlîs buyurup müstahakkîne isâl ile müsâb u me'cûr ve yevm-i

³ Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar nr.1440, Hasan Hüsnü Paşa nr.502, Yeni Cami nr.678, Serez nr.1132, Hekimbaşı Musa Nazif Efendi nr. 20/2; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr.1934.

⁴ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr.1934, vrk. 26b.

⁵ Kastamonu İHK nr.1934, vrk. 26a.

kıyâmete degin hayr ile mezkûr olalar.⁶

Olinur, tarih-i mezbûrdan beri vakfiyyet üzere zabt olunugelüp vakfiyye-i mezbûre vakfiyye-i ma'mûlün bihâ ise istishâba hüccet olur, ekser-i hükkâmün hâli mâ'lûm olmağla dokuz yüz elli havâlisinde tafsil-i fermân olundukdan sonra vâki' olan vakfiyelerde hâkimi sikât-ı ulemâdan mu'teddün bih kimesne olmayıcak anlarda ahkâm-ı selef icrâ olunmağa mesâg yokdur.⁷

Zeydün da'vâsı tenâkuzdur, kavli ile ta'zîr ve habse müstehak olur, vakf kadîm ve müseccel iken vakfiyyeyi ızmâr ve hilâfın izhâr ile vakfı bey' ve bir müslimi ta'zîr müslim fi'li degüldür, lâkin vakfiyye vakfiyye-i sahiha olup o vakf kadîm ve meşhûr ise hâkim bir mütevellî nasb idüp şühûd bu vakfiyye ile tasarruf olına gelmiş vakf-ı kadîm iken tezvîr ile bey' olunmuşdur diyü şehâdet iderlerse mesmû'adır.⁸

Aşağıdaki örneklerde ise Sun'ullah Efendi'nin, başta sülûs hatla yazılmış klişe duaların, altta da imzasının bulunduğu kısa cevaplı fetvâları görülmektedir:

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismetî ve'l-'inâye nes'elüke'l-kifâyeti ve'l-hidâye⁹
Bu mes'elede cevâb-ı savâb-ı e'imme-i hak-nisâb radiya'llâhu te'âlâ 'anhum ne vechledür ki¹⁰

Zeyd fevt olup li-ebeveyn 'ammi 'Amr'ı ve li-ümm karındaşı Bekr'i terk itse kısmet ne vechle olur beyân buyurla

El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Süds Bekr'e bâkî 'Amr'a
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹¹

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismetî ve'l-'inâye nes'elüke'l-kifâyeti ve'l-hidâye
Bu mes'elede cevâb-ı savâb ne vechledür ki
Zeyd, 'Amr'dan onu on ikiye mu'âmele ile bir mikdâr meblağ almış olsa lâkin tarîk-i şer'i üzere mu'âmele olmayıcak 'Amr, Zeyd'den onu on bire mu'âmeleden ziyâde almağa kâdir olur mu beyân buyurlup müsâb olına?
El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Bir habbe alırmaz
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹²

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismetî ve'l-'inâye nes'elüke'l-hidâyeti ve'l-kifâye
Bu mes'ele beyânında e'imme ne i'lâm buyurur ki
Zeyd binâ itdügi mu'allim-hânenün mu'allimine yevmî üçer akça virile diyü şart u ta'yîn itmiş iken 'Amr-ı mu'allim mücerred evkâfı kurâ ve mezâri'dür diyü bir tarikle ziyâde akça ile berât itdürse mütevellî-i vakf olan Bekr hilâf-ı şart-ı vâkıf olan ziyâde virmemeğe kâdir olur mu beyân buyurla
El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Olmaz, istihkâkı var ise.
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹³

⁶ Süleymaniye YEK Hasan Hüsnü Paşa nr.502, vrk. 27b.

⁷ Süleymaniye YEK Hasan Hüsnü Paşa nr.502, vrk. 33a.

⁸ Kastamonu İHK nr.1934, vrk. 32a.

⁹ "Ey ismet ve inayet sahibi olan Allahım! Senden hidayet ve yeterlilik dileriz." Bu cümle, Osmanlı şeyhülislamının fetvâlarının başındaki kalıp sözlerdendir.

¹⁰ "Bu sorunda, hak üzere olan imamların doğru cevabı ne yöndedir?"

¹¹ "Zeyd ölüp, ana baba bir amcası Amr'ı ve ana bir kardeşi Bekir'i bıraksa miras taksimi nasıldır? Cevap: Altıda bir Bekir'e, kalanı Amr'a". Mecmûa-i Fetâvâ, 43 Va 1647 Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, vrk. 119a.

¹² a.g.y., vrk.117b.

¹³ a.g.y., vrk.116b.

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismeti ve'l-'inâye nes'elüke'l-kifâyeti ve'l-hidâye
Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden cevâb ne vechledür ki
Zeyd fevt olup li-ebeveyn karındaşı 'Amr'ı ve halîlesi Hind'i terk itse kısmet ne vechledür
beyân buyurla?
El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Rub' Hind'e bâkî 'Amr'a.
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹⁴

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismeti ve'l-'inâye nes'elüke'l-kifâyeti ve'l-hidâye
Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden cevâb ne vechledür ki
Zeyd ümm-i veledi olan Hindi 'Amra nikâha 'iddet lâzım olur mı beyân buyurlup mûsâb
olma?
El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Olmaz, bir hayz ile istibrâ' gerekdür i'tâk itmediyse, itdiyse üç,
hayz görmez ise üç ay.
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹⁵

Allâhümme yâ veliyye'l-'ismeti ve'l-'inâye nes'elüke'l-kifâyeti ve'l-hidâye
Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden cevâb ne vechledür ki
Zeyd mutasarrıf olduğu bir bâb dükkânun üzerine izn-i mütevellile bir mikdâr binâ ihdâs idüp
fevt olup evlâdı kaldukda mütevellî-i vakf binâ-i mezbûrî dükkânla vakfa zabt itmege kâdir
olur mı beyân buyurlup mûsâb olma?
El-cevâb, Allâhu te'âlâ a'lem: Olur vakf için binâ itdiyse.
Ketebehu'l-fakîr Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹⁶

Sun'ullah Efendi'nin fetvâları arasında sık görülen kısa ve devrik cümleli örneklerle aşağıdaki Arapça fetvâ da eklenebilir:

Mes'ele:

Mâ kavlü'l-Mevle'l-Bâri'ü'l-vâsili ile'l-gâyeti; fî-halli'l-gavâmızı bi'd-dirâyeti ve'r-rivâyeti;
eyyedehu'llâhu zül-fazli ve'l-'inâyeti; fî Hindi mâtet ve hallefet 'inde zevcihâ Zeyd ibnehe's-
sagîri 'Amrâ; ve bintehe's-sagîreti Zeyneb; ve tereket lehümâ emvâlâ; ve lem-yahter fî-
hayâtihâ vasiyyen li-zabtihâ fe-hel li-ehadin gayre ebîhimâ Zeyde'l-müdâhaleti fî-zabtihâ em
lâ? El-Cevâb: Lâ, in kâne'l-ebi emînen. Sun'ullâh 'ufiye 'anh¹⁷

Güzel vasıflarla kemale ulaşmış efendinin -Allah onu fazl ve yardımıyla güçlendirsin- ince ve
derin sorunlarda dirayet ve rivayetle olan görüşü nedir? Hind öldü ve geride kocası Zeyd'in
yanında küçük oğlu Amr ile küçük kızı Zeyneb'i bıraktı ve ikisine mallar terketti; ama
hayatında o malın zabtı için bir vasiyette bulunmadı; bu durumda, kocası Zeyd'den başka
birisinin bu malın zabtında dahil olabilir mi? El-Cevâb: Olamaz, eğer baba güvenilir birisi ise.

Sonuç olarak Sun'ullah Efendi'nin fetvâlarının genellikle kısa cevaplı olduğu söylenebilir. Aslında Osmanlı fetvâları genel olarak kısa cevaplı ve yukarıdaki sıralamaya benzer bir yapıdadır; ancak Sun'ullah Efendi'nin fetvâlarında devrik cümleli kısa cevaplar biraz daha öne çıkmaktadır. Kendisine dokuz beyit hâlinde yöneltilmiş manzum suale verdiği tek mısralık cevaba gelince, bu durum onun şair tabiatlı birisi olduğunu gösterdiği gibi, olmadığını da gösterebilir. Hatta bu duruma bakılarak şiir yeteneği olmadığı, şiir yazamadığı, şiire karşı olduğu bile düşünülebilir. Öte yandan, tespit edilen Osmanlı manzum fetvâları içinde tek mısralık cevap sadece kendisine mahsustur. Bununla birlikte

¹⁴a.g.y., vrk.114b.

¹⁵a.g.y., vrk.113a.

¹⁶Mecmûa-i Fetâvâ, Ankara Adnan Ötügen İHK 06 HK 265, vrk.22b.

¹⁷Mecmûa-i Fetâvâ, Diyanet İşleri Bşk. Kütüphanesi (DİB), nr.1923, vrk. 305a.

Ebussuûd Efendi ve Hoca Sadeddin Efendi gibi bazı şeyhülislâmlarda da bunun benzeri tek beyitlik cevaplar var ise de tek mısralık cevap henüz benzeri görülemeyen bir örnektir.

Sun'ullah Efendi'nin Şairliği ve Manzum Fetvâsı

Yukarıda belirtildiği üzere Sun'ullah Efendi, fetvâları ve Keşşâf hâşiyesi dışında herhangi bir dil ve edebiyat yadigârı bırakmamış, fetvâlarında da genellikle kısa ve devrik cümleli cevapları tercih etmiş, tespit edilen yegâne manzum fetvâsında ise tek mısralık cevapla yetinmiştir. Manzum fetvâsı Kastamonu nüshasının ilk sayfasının kenarında ve DİB nüshasının en son sayfasında başka fetvâların arasında karışık biçimde tespit edilmiştir. Sun'ullah Efendi'nin manzum fetvâsı aşağıdadır:

*Mes'ele:*¹⁸

*Fe'ilâtün mefâ'ilün feilün
Ey ferîd-i efâdıl-ı 'âlem
Muktedâ-yı e'imme-i fetvâ
Müşkilüm lutf idüp beyân eyle
İdeyin vasf-ı hâlümü imlâ
Bir sabînün vasîsi emvâlin
Ahz u kabz eyledükde bi-pervâ
Zeyde virüp murâbahayla anı
Zeyd alup lîk olsa nâ-peydâ
Sonra olmasa hiç mülâkâtı
Bir iki yıl görünmese aslâ
Olmasa hem kefilî bi'l-mâli
Kâbil olmasa andan istîfâ
Ba'dehu Zeyd olıcağız hâzır
Asl-ı mâli vasîye itse edâ
İstese rubhünü vasî anun
Olmasa hiç mu'âmele ammâ
Asl-ı mâlün vasî 'aceb rubhün
Kâdir olur mu almağa şer'â
El-Cevâb
Kâdir olmaz kusûrı var hakkâ
Sun'ullâh 'ufiye 'anh*

Ey cihanın temiz kişilerinin seçkini ve fetvâ imamlarının önderi! Hâlimi sana anlatayım da müşkülümü lütfedip açıkla. Bir çocuğun vasîsi, ona kalan malları hiç korkmadan alıp kâr elde etmek amacıyla Zeyd'e verse, Zeyd de bu malı alıp kaybolarak bir iki yıl ortada görünmese ve kefilî de olmadığından malı geri almak mümkün olmasa; daha sonra Zeyd ortaya çıkıp malın aslını vasîye ödese, vasî ise hiçbir alışveriş yapılmamış olan malın kârını istese, vasî bu malın aslının kârını almaya kâdir olabilir mi?

Cevap: Kâdir olamaz, kusurludur gerçekten.

Bu fetvâda fıkıh kitaplarındaki konulardan “vesâyâ” bâbına ait bir mesele ele alınmış ve dokuz beyitlik bir suâle sadece tek mısra ile cevap verilmiştir. Bu durum, şu âna kadar tespit edilen Osmanlı manzum fetvâlarında hiç rastlanmayan bir durum olup en kısa manzum fetvâlarda dahi en az bir beyitle cevap verildiği görülmektedir. Bu fetvâda ise sual dokuz beyit olduğu hâlde Sun'ullah Efendi, sadece tek mısra ile nâzik bir cevap vermiştir.

¹⁸ DİB, a.g.e. vrk. 305a; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hekimbaşı Musa Nazif Efendi nr. 20/2, vrk. 195b.

Bu fetvâ:“Madem soruldu, bu kadarla yetinelim.” düşüncesiyle verilmiş gibidir. Ancak şiirden anlamayan birini işaret ettiğini düşünmek pek mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde fetvâlar genellikle sade ve anlaşılır bir dille verilmiş, ancak şiir ve inşâ kabiliyeti bulunan şeyhülislâm ve müftüler zaman zaman sanatkârane fetvâlar da verebilmiştir. Bu fetvâlar genellikle şair birisince bu müftülere yöneltilen bir soruya cevaben verilmiş, bunların kimisi çok uzun, kimisi tek mısra olabilmektedir. Uzun veya kısa olsun, bütün manzum fetvâlarda fetvâyı veren müftünün edebî kişiliği ile sanat yönü öne çıkmıştır. Meselâ Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, Ebussuûd ve Hoca Sa’deddin Efendilerin sanatkârane fetvâları yüzyıllarca şiir ve fetvâ mecmualarında birer sūs olarak sergilenmiştir. Osmanlı şeyhülislamılarınca verilen manzum fetvâlar genellikle 5-10 beyit olmuş, ancak içlerinde sadece tek beyit veya tek mısralı olanlar da bulunmuştur. Tek beyit hâlinde verilenleri çok az olmakla beraber, tek mısradan ibaret olanları şu ana kadar tespit edilen manzum fetvâlar içinde sadece Şeyhülislâm Sun’ullah Efendi’ye aittir. O, fetvâları dışında edebî bir eser ortaya koymamıştır. Mensur fetvâlarında sık görülen kısa ve devrik cümleli cevaplarla yegâne manzum fetvâsında dokuz beyitlik suâle sadece tek mısra ile cevap vermiş olması, onun kısa cevaplardan hoşlandığı şeklinde bir yorumu doğurmuştur.

KAYNAKÇA

- A. Rifat (tsz). *Devhatü'l-meşâyih maa-Zeyl*. İBB Atatürk Kitaplığı MC_Osm_O.00217. İstanbul.
- Atar, F. (1995), “Fetvâ”, *TDVİA*, C. 11, İstanbul.
- Bağdat Arslan, S.(2019).“Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin hayatı ve eserleri (Fetâvâ Sun'ullah Efendi çerçevesinde) Hitit Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Eliacık, M. (2012). Osmanlı'da manzum fetvâlar ve edebî değerleri, *Turkish Studies*, 7(1), s.41-56.
- Eliacık, M. (2011). Osmanlı'da manzum fetvâ geleneği, *Türkiyat Mecmuası*, 21(2), s. 105-146. İstanbul.
- Eliacık, M. (2019). Osmanlı manzum fetvâ geleneğinde Hocaâdeler geleneği. *Researcher: Social Science Studies*. 7(2). s. 94-114
- Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa nr.502; Yeni Cami nr.678; Serez nr.1132; Yazma Bağışlar nr.1440; Hekimbaşı Musa Nazif Efendi nr. 20/2
- Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr.1934.
- Heyd, Uriel (1995). *Osmanlı'da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri*, (Çev. Fethi Gedikli), *Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 9/1-3.
- Imber, C. (1997). *Ebussuud: The Islamic Legal Tradition*. California.
- İpşirli, M. (2009). Sun'ullah Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 37, s. 530-532. İstanbul.
- Mecmûa-i Fetâvâ. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütph. 43 Va 1647.
- Mecmûa-i Fetâvâ. A. Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi. 06 HK 265.
- Mecmûa-i Fetâvâ. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi. nr. 1923.
- Mütercim Asım (1305). *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmaniye. İstanbul
- Nev'izâde Atâî. (1268). *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî-Tekmiletî's-Şakâ'ik (Zeyl-i Şekâik)*. İstanbul.